

PROGRAMUL NAȚIONAL AL LUI IOAN TOMICI PENTRU EPARHIILE ARAD, TIMIȘOARA ȘI VÂRȘEȚ (MARTIE – APRILIE 1848)

Dan Demșea

În cuprinsul comunicării prezente venim, printre altele, cu o corecție a articolului nostru publicat în suplimentul cultural-științific al Universității din Oradea (anul IX, noiembrie-decembrie 1998)¹, anume, că *autorul scrisorii*, însoțită de un program reformator - sub semnătura "Cunoscutul" - nu era ziaristul George Bariț ci studentul de la Școala clericală din Vârșeț, Ioan Tomici². Scrisoarea respectivă făcuse, probabil, parte dintr-un ciclu de corespondență purtat între Ioan Tomici, aflat temporar la Karlovitz, și Paul Manguț, asesor conzistorial, domiciliat în orașul Vârșeț, acesta din urmă fiind pus prompt la curent cu pulsul mișcării naționale sârbești. Celălalt trebuie să fi fost angajatul sau colaboratorul Episcopiei ortodoxe a Vârșețului.

Neavând la dispoziție decât două scrisori emise de către Ioan Tomici – ultima, din punct de vedere cronologic, ne-a parvenit ulterior publicării primei scrisori – considerăm necesar să aducem o serie de precizări referitoare la conținutul lor, înainte de a le reda în anexe. Oricum, scrisul celor două misive fiind același, am putut identifica expeditorul primei scrisori pe baza celei de-a doua (vezi anexa 2), care, spre deosebire de prima, este datată și localizată.

După felul cum relata pregătirile pentru alcătuirea primei delegații sârbești, reieșea că tânărul Tomici sondase terenul chiar în orașul de reședință mitropolitan, Karlovitz. Aici aflase de intenția mitropolitului Raiacici de a prezida delegația sârbească în fața tronului. Dacă relatarea lui Tomici era corectă în privința existenței celor 17 puncte ale petiției sârbești, atunci însemna că noi trebuie să datăm această relatare imediat după 15 martie 1848. Pentru că, probabil, reprezentanții sârbilor din Pesta și Sânandrei – aceasta din urmă constituind sediul episcopului sârb de Buda, situată în proximitatea nordică a orașului Buda – s-au sfătuit cu cei din Karlovitz în acest sens, din moment ce postulaseră inițial deplasarea mitropolitului Raiacici la "tron" (la Viena) și nu la Pojon (Bratislava) în fruntea delegației respective. Examinând sursele indirecte, aflate la îndemâna noastră, constatăm că cele 17 puncte revendicative ale consfăturilor sârbilor din Pesta, elaborate între 17-19 martie 1848 cereau "recunoașterea unui teritoriu național pe seama poporului sârb din Ungaria"³ și, bineînțeles, autonomie lingvistică, bisericească și școlară⁴.

Trebuie să reținem două aspecte care ar fi de natură să clarifice datarea scrisorii lui Ioan Tomici. *Primul aspect*: certitudinea deplasării mitropolitului Raiacici în fruntea delegației sârbilor pestani la Pojon. Ioan Tomici nu avea cum să afle dacă mitropolitul Raiacici nu a mai mers la Pojon. E de presupus că mitropolitul Raiacici, în calitate sa de membru al Casei de Sus a Dietei, a fost prezent la Pojon dar nu a condus personal delegația sârbă în fața reprezentanților Casei de Jos. În faza actuală a cercetării nu avem aceste certitudini.

Cel de-al doilea aspect: impactul votului Dietei din Pojon, din ziua de 18 martie 1848⁵, asupra sârbilor și asupra românilor. Mai ales, articolul XX/1848 avea să-i nemulțumească. Reacția sârbă a fost promptă, din moment ce și elaborau tocmai în acele zile *cele 17 puncte*. Prima reacție publică românească nu protesta împotriva legilor reformatoare ale dietei anului 1847/1848, cum o făcuseră sârbii din Pesta, ci împotriva memoriului politic formulat de delegația sârbă (conținut în cele 17 puncte). Ea avea să vină din

¹ Dan Demșea, *Revoluție și mișcare națională la Arad în 1848 (luna martie) – (încercare de descifrare a mecanismelor)*, în "Cele Trei Crișuri", Oradea, serie nouă, nr.11-12 (104-105), noiembrie-decembrie 1998, p. 3.

² La sfârșitul anului 1847 tânărul "teolog" de la Vârșeț, Ioan Tomici, se abona pentru anul următor (1848) la ziarul blăjean "Organul Luminării"; Cf. "Organul Luminării", Blaj, anul LII, 27 decembrie 1847, p. 295-296. După încheierea războiului civil din împărăția habsburgică, Ioan Tomici se stabilea la Lugoj, figurând ca atare pe lista de abonare a lui Atanasie Șandor (din Arad) la "Gazeta Transilvaniei", pe semestrul I al anului 1851; Cf. Biblioteca Academiei Române, București, Mss rom 1016, f. 244 v.

³ I. D. Suci, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, București, 1968, p. 46.

⁴ Victor Chereșteșiu, *Adunarea națională de la Blaj 3-5 (15-17) mai 1848. Începuturile și alcătuirea programului revoluționar din 1848 din Transilvania*, București, 1966, p. 192; vezi și *Magyarország története (1790-1849), A feudalizmusról a kapitalizmusra való átmenet korszaka*, vol. III, Budapesta, 1961, p. 419.

⁵ *Istoria României în date*, București, 1971.

partea "Junimii studioase române". Aceasta elaborase în ziua de 22 martie 1848 un manifest⁶ pe care îl "publica în numele celor 2 milioane de Români un răspuns la cele 17 puncte ale Sârbilor, care sub mantaua religioasă ținteau la restrângerea românilor greco-neuniți în câmpul activității politice"⁷. Tinerimea română din Pesta aflate, probabil, atât pe cale directă cât și din ziarele cotidiene despre consfătuirile sârbilor (din zilele de 17-19 martie). Șocul resimțit de români pomea de la nedreptățirea și excluderea reprezentanților proprii în afacerile bisericii greco-neunite din Ungaria conform viziunii sârbe. Este mai mult decât sigur că atât Ioan Tomici cât și românii pestani aflaseră despre aceste evenimente în intervalul zilelor de 20-22 martie. Ca atare, datarea primei scrisori (vezi anexa 1) ieșită din pana lui I. Tomici trebuie fixată în acest moment.

Dacă în prima scrisoare accentul cădea pe problemele de cadre (alegerea unor episcopi români în *eparhiile românești* ale Aradului, Timișorii și Vârșetului) și problemele financiare-fundaționale, în cea de-a doua scrisoare – datată 24 mai 1848 – accentul era pus pe obținerea unei protecții legislative din partea statului, în mod separat pentru români, pe baza unor memorii care să fie susținute la tron și la viitorul parlament din capitala statului ungar.

O comparație a diverselor programe național-religioase românești, de pildă cel al "Junimii" românești pestane (din 22 martie 1848) cu punctajul lui Tomici relevă o evoluție spre separarea de ierarhia bisericească de la Karlovitz pe calea unirii episcopilor de Arad, Timișoara și Vârșeț cu episcopia Ardealului, sub conducerea unui mitropolit român. Adăugăm că și acest fapt este de natură să ne îndreptățească la un mic decalaj cronologic între scrisoarea lui I. Tomici și programul românesc pestan din 22 martie 1848⁸, ceva mai avansat decât cel propus de tânărul teolog de la Vârșeț.

Considerăm că studiul nostru a contribuit la elucidarea unui moment relativ puțin cunoscut din *istoria mitropoliei Banatului*, care începând din secolul al XX-lea cuprindea și teritoriul județului Hunedoara (implicit vechiul Zărand).

⁶ Victor Chereșeșiu, op. cit., p. 207.

⁷ Elie Dăianu, *Cronica anului 1848 (martie-septembrie)*, Sibiu, 1898, p. 9; datarea de 11/23 martie era preluată din bibliografia ziaristică folosită la redactarea acestei cărți.

⁸ I. D. Suci, op. cit., p. 55; Cf. "Gazeta de Transilvania", Brașov, 1848, nr. 26, p. 103 (29 martie). Pagina este redată eronat (109) în I. D. Suci.

I

"Mult prețuite Domnule !⁹

Deși sânt convins că D-voastră văzând starea lucrurilor ce să născociră de eri alaltăieri /recunoașterea de către Viena a primului cabinet ministerial responsabil ungar și acceptarea programului reformat al acestuia la data de 15 martie 1848/; și prejudecând favorabila poziție la carea ne rădică spiritul libertății comune, nu veți fi lăsat a trece așa clipite momente fără de a face ceva pașuri întru rădicarea neamului nostru român, odată, la treapta maiorenității; totuși, ca cu atâta mai siguri și mai cu energie să puteți efectua începutul do/a/ră plan în privința îmbunătățirii trebilor no/a/stre naționale, grăbesc cu aceștia /recte: aceștia/ puține rânduri a vă decopia un exemplar petiționar din partea mea, ca așa întocmind lucrul// bine și investu/in/du-l cu ponderoase argumente, cu cuvincioasa seriozitate, păzind acurat cumpăna dreptății, cât mai curând să ne ajungem țanta. /Rânduri pline de speranțe. Cine se putea gândi că vor trece câteva decenii până la realizarea dezideratelor național-confesionale românești din monarhia dualistă austro-ungară ? /.

Starea politică a pop/or/ului român să va îmbunătăți, fără îndoială, de-a npreună cu a maghiarilor. /Rânduri premonitorii, dacă ne gândim la concomitența dialogului dinastiei de Habsburg, pe de-o parte cu adepții dualismului austro-ungar, pe de-altă parte cu reprezentanții românilor ortodocși sub conducerea episcopului sibian Andrei Șaguna, pe parcursul celui de-al șaptelea deceniu al secolului al XIX-lea/.

Ideea libertății ș-au desfășurat ghiemul tuturor intrigelor; /ceea ce însemna că foarte mulți supuși ai coroanei se simțeau în continuare nedreptățiți întru libertatea (libertățile) democrației burgheze occidentale europene/ și oricâte nedreptăți erau scutite /mascate – n.n./ de pretexturi mincinoase, și-or dat /arama – n.n./ pre față; toate sunt descoperite, toate cunoscute pân` și celui mai urmă plugariu /datorită preoților și învățătorilor care explicau, de regulă, legislația și, nu rareori, își îngăduiau prezentarea unei viziuni proprii asupra recentelor evenimente din Europa/. Dar, însă, cu toate acestia /recte: aceștia/ românul, de nu-și va deschide mai bine ochii și nu va cugeta del/spre/ viitoriu, lesne poate rămânea acolo unde fu 900 de ani. /Ca atare, autorul întrevedea necesitatea elaborării unui program propriu, românesc, reluând mai vechile punctaje, mediatizate în presa de limbă românească, și cerând, în esență, separarea bisericească de ierarhia mitropolitană de la Karlovitz/.

Starea lui civilă /în textul original: țivilă – n.n./ e legată cu religia așa de strâns, /în/cât una fără alta nu poate exista. Perzând valoarea unității lăuntru/ /religios/ cu a celui din afară /cel cetățenesc, riscul ar fi prea mare pentru români. Drept /consecință ar fi / aceea /că/: pă când, de o parte, starea lui civilă să vede îmbunătățândă cu a maghiarilor dinpreună, /pe/ dealtă parte ar trebui noi să ne îngrijim de starea lui religioasă, carea – una și singură – e în stare a ne păzi drepturile naționale și limba. /Acordarea unei importanțe speciale limbii materne românești trăda acuitatea problemei lingvistice în ceea ce am numi lupta pentru supraviețuire etno-lingvistică a românilor din eparhiile ortodoxe din sud-estul regatului ungar/. /Textul continua retoric, culminând cu o întrebare și răspunsul ei adecvat – impunerea unei legi de protejare a identității etno-lingvistice pentru nemaghiari/: Au nu eram noi de mult topiți cu alte elementuri naționale, precumpănind ele și cu numărul și cu puterea ? Legea, dară, nu numai pentru curățenia și diviniile ei însușări /generale – cu conținut democrat-burghez/, ci, mai vârtos pentru limbă trăbue bine păzită. /Noile prevederi legislative, votate recent de către Dieta Țării Ungariei, în exercițiul 1847/1848, cât și manifestările naționalismului elitei intelectuale maghiare îi îngrijoraseră extrem de mult pe aproape toți nemaghiarii de pe teritoriul regatului ungar/.

Nenorocirea noastră au fost că fugind de stila /recte stânca mitică Scilla/ să cădem în caribdeni /recte stânca mitică Charibda/; adecă despărțându-ne de biserica Romei să picăm în ghiarale slavismului, care ucisă simțul național în inimile românilor și îi adusă ca să se lapede de sine însuși și să le fie rușine a mărturisii naintea lumii de ce /fel de/ neam sânt.

În bisericele românilor atâția ani să slăviră sârbii. Și /astăzi – n.n./ românii noștri azbuchiază, vedează și glagolează prin Scoli /recte: școli/. Pricina era că Tinerimea atârna dela învățătoriu, învățătorii de la Director, Directorul dela Inspector; de unde urma că Inspectorul/ porunceă Directorului; Directorul – învățătorului; acesta iară Tinerimei; apoi vezi, az, buki, vede și celelalte nebunii scâlăvinești veneau dela Peșta – dela Inspectorul !!! Așa crescă Tinerimea noastră; dar poporul fu și mai rău tractat; Poporul atârna dela păstorii săi localnici, Preoți numiți /și nu alesi de către comunitatea bisericească/; aceștia – dela Protă, prota - dela Episcop, Episcopul - dela Mitropolit; de aici urmează că Slavii /recte slăvirile/, Bogoro/di/tele, Mila și orice Blagoslovenie să scoborau din Karlovitz în Bănatul D/omniilor/ vostre; acum avem ocazie a scăpa de sub stăpânirea lor; acum, de vom ști întrăbuinta spre

⁹ Vezi reproducerea acestui document programatic, însă fără comentariile din anexa 1 de mai sus, în Sargetia, XXVIII-XXIX/2, p. 29-30.

folosul nostru aceste puține (ce mai curg) momente, putem așa /de bine –n.n./ statornici și asigura naționalitatea noastră /în/cât nici o putere a slaveno-sârbilor să /nu/ fie în stare mai mult a o nimici.

Luată exemplu dela Sârbi. Ei or și ales deputație ca să meargă la Majestatea Sa cu o rugare ce din 17 puncturi, toate de/spre/ naționalitatea lor atingătoare, constă. Întru acelea nici o litără despre români. Capul deputății/ei/ e Mitropolitul.

Drept aceea sfătuiți-vă și D-voastră – ca să nu trageți blăstămul următorilor /voștri/ peste capu-vă – cu comunitățile române din Arad, Timișoara, Lipova, Oradia Mare, Giula, Biserica Albă, Caransebeș și altele care vă sânt cunoscute; /Vârșețul nu era pomenit în scrisoare deoarece adresantul era asesor conzistorial al episcopiei omonime/. Și jărtviți ce puteți până /ce/ să primește Jărtva /recte Jertfa/, căci mai târziu nu știu cine vă va asculta; provocați pre toți, însă cu modalitate și seriozitate ca să nu fim de răs. /Este evident pentru noi faptul că tânărul teolog român de la institutul clerical din Karlovitz – aproape sigur descendent al protopopului Tomici din Caransebeș – se referea la stăpânirea furiei de tip revoluționar în astfel de procedee petiționare/.

Iată, eu adaug aici /ceea/ ce promisăi mai nainte, adecă puncturile petiționare. D-voastră străcurați-le, modificați-le cum știți mai bine. / E de presupus că destinatarul Pavel Mănguț și ceilalți români de prin preajma conzistoriului eparhial ortodox de la Vârșeț erau la curent cu intențiile programatice de separare treptată în domeniul bisericesc și școlar de ierarhia sârbească de la Karlovitz/.

1. Nația română e gata a apăra pre regele și patria sa în tot timpul; ea /naționalitatea română din regatul Ungariei – n.n./ limba maghiară o recunoaște de diplomatică; în trebile, însă, religioase precum și în scolile naționale va păstra ca și până aci limba maicii.

2. /Naționalitatea română îl/ roagă pre Majestatea Sa pentru îngăduirea congresului național și sărberea lui în Timișoara la toți 2 ani; alegerea deputaților prin comunități, după numărul impopulați/e/i, 50 țivili, 50 preoți, 25 ofițiri, carii să aibe voturi informative de la comunitățile lor căpătânde.

3. Administrația și întrăbunțarea fundusurilor clerical și național /de la Karlovitz/ să să facă în tot anul cunoscută Nați/e/i române.

4. Precum în eparhiile sârbești numai sârbi să aleg de episcopi, așa și în cele românești, Arad, Timișoara și Verșeț să să așeze numai români.

5. Ca în cinul călugăresc – stând Sârbii cu Românii în proporție ca 1.000.000 la 800.000 – jumătate număr să fie români; și aceștia acolo să să apliceze unde cere folosul nați/e/i lor

6. /Naționalitatea română/ roagă ca învățătorii scolelor și preoții să fie candidați /recte: **examinați**/ de comunitate; iară de /cătrel/ învățători și preoți să să aleagă Directori /școlari/ și Protopresviteri; de /cătrel/ aceștia /din urmă – n.n./ însă – Inspectorul și Episcopul.

7. În mănăstirile Banatului să să așeze călugări români.

8. Să să organizeze Scoalele clericale, preparandice și normale după cum cere lipsa stărilor și geniul timpului de față.

9. Să să defigă /recte: **stabilească**/ o plată pentru învățători, Director(iu), Inspector, Preoți, Protopresbiteri și celelalte direcătorii mai nalte călugărești, /la fel/ ca și la catolici.

Toate aceste /Inouă/ puncturi au, iară, spețifica lor explicație /recte: **explicației**/ despre folosul și valoarea lor, care, aici, însă, parte /din cauză/ de înguștimea timpului, parte de a cartei /recte: **hârtiei**/, nu o pociu alătura.

Scrie-mi, te rog, cât mai curând, ce aveți de gând.

Cunoscutul”.

Muzeul orășenesc de istorie și etnografie Lugoj, nr. inv.6862/229, Scrisoare anonimă, nedată; scriere de tranziție (caractere chirlice și latine) în limba română, 2 file, 27,5x22 cm.

II

**Scrisoarea lui Ioan Tomici către Paul Manguţ,
asesor konzistorial la Vârşeţ (fragment):**

“Mult preţuite Ghico !

Karlovitz , 24 mai 1848

astăzi plecã o deputaţie de 30 persoane la Viena, în carea sã aflã şi trei Arhimandriţi, trei Protosingheli, Secretarul Mitropolitului, Ceialalţi / - / civili; românii noştri / **din pãrţile Bisericii Albe, Vârşeţului şi Caransebeşului – n.n./** tac; apoi mãne poimãne iarã le vor arunca sãrbii cã ei or doborãt privilegiumurile, nu Romãnii.

aplecat nepot I.Tomici.

N.B. Aureliu e sãnãtos, cu examenurile foarte bine s-au purtat. Vei vedea cãnd vei veni”.

Muzeul oraşenesc de istorie şi etnografie Lugoj, nr.inv. 6846/236.

**LE PROGRAMME NATIONAL DE IOAN TOMICI
POUR LES DIOCÈSE D'ARAD, TIMIŞOARA ET VÂRŞEŢ (MARS - AVRIL 1848)**

Résumé

L'auteur fait une précision sur le nom de celui qui est l'auteur de la lettre qui contient un programme réformateur. La signature „Le Connu” n'appartient pas de George Bariţ, elle est de l'étudiant de Vârşeţ, Ioan Tomici, qui a investigue les préparations pour la formation de la délégation des Serbs devant le trône, dans la ville de la residence métropolitaine, Karlovitz, où le métropolitite etait Raiacici.

Dans le programme serb on demandaient „la reconnaissance d'un territoire national pour le peuple Serb de l'Hangrie”.

L'auteur de l'article fait une comparaison entre les programmes nationaux-religieux roumains avec le programme de Tomici.

L'article a contribué à clarifier une partie peu connue de l'histoire de la Métropole de Banat, qui en commençant le XX-ème siècle renfermait même le territoire du département de Hunedoara.